

DEFICITUL DEMOCRATIC AL UNIUNII EUROPENE DIN PERSPECTIVĂ IDENTITARĂ

Cristina SÂMBOAN

Fără amintiri și semnificații împărtășite, fără simboluri și mituri comune, fără sanctuare, ceremonii și monumente, în afara celor legate de memoria amară a Holocaustului recent și a războaielor, cine se va simți european până în adâncurile ființei și cine va fi dispus să se sacrifice pentru un ideal atât de abstract? Pe scurt, cine va fi gata să moară pentru Europa?(Anthony D. Smith¹)

I. Multietnicitatea societăților naționale – o nouă dimensiune a deficitului democratic european

S-a vorbit și s-a scris mult despre deficitul democratic al Uniunii Europene. Tema a câștigat o rară notorietate în ultimii ani, dar a și declanșat un număr considerabil de tentative de eliminare a discrepantei dintre instituții și cetățeni, nerezumându-se la a fi doar un teren fertil de dezbateri teoretice. “Alchimiștii” sofisticatului proces de construcție europeană – de la teoreticieni la politicieni, de la politicieni la tehnocrați, de la tehnocrați la societatea civilă – s-au străduit să elaboreze răspunsuri la întrebări precum: cum și ce trebuie făcut pentru a apropia cetățeanul european, și, în special tinerii, de proiectul european și instituțiile comunitare? Cum ar trebui structurată viața politică și spațiul politic european într-o Europă extinsă și eterogenă, astfel încât principiile democratice ale transparenței, reprezentativității, echității și, nu în ultimul rând, eficiența instituțională să fie asigurate?² Tratatul Constituțional constituie, atât prin

¹ Anthony D. Smith, „National Identity and European Unity” în Peter Gowan și Perry Anderson (ed.), *The Question of Europe*, Londra, New York: Verso, 1997.

² Pentru o analiză detaliată a conținutului, procesului de elaborare și “noutăților” aduse de Tratatul Constituțional al UE, vezi Iordan Gh. Bărbulescu, *UE de la național la federal*, București: Tritonic, 2005.

conținutul său, cât și prin maniera inovatoare în care a fost elaborat, un succes incontestabil al procesului de integrare europeană, o tentativă izbutită (chiar dacă nu desăvârșită) de a răspunde într-un mod pragmatic la aceste întrebări, dar și o probă a maturității la care a ajuns în acest moment proiectul european.

Nu puține sunt însă vocile – și mai ales la nivel academic - care au atras atenția că **deficitul democratic nu se rezumă doar la aspectele instituționale ale termenului.**³ Astfel, în afară de deficitul de care se poate vorbi în legătură cu Parlamentul European sau Consiliul de Miniștri, nu trebuie pierdut din vedere nici deficitul existent la nivel intermediar, datorat, în principiu, inexistenței partidelor politice europene autentice, dar și a opiniei publice în general. Dacă în cazul aspectelor instituționale pot exista soluții de reducere a gradului de nereprezentativitate, **aspectele non-instituționale ale problemei sunt mult mai greu de depășit.** Pentru aceasta ar fi indispensabil ca toți (mai exact spus, toate categoriile de) cetățenii să se identifice cu sistemul politic, să participe la activitatea instituțiilor acestuia și să se considere parte integrantă a entității în care sunt adoptate deciziile majore. Aceasta presupune însă **crearea unui nou “sens al comunității”** la nivel paneuropean, caracterizat prin solidaritate și toleranță trans-etnică și trans-națională⁴.

În panoplia de argumente ale “euroscepticismului”, o atare abordare se înscrie într-o categorie aparte a părerilor care vizează, în demersul de făurire a unei autentice “cetățenii europene”, necesitatea creării unei **identități transnaționale** egal împărtășite și asumate de cetățenii actualelor state din Europa. Or, dincolo de dificultatea evidentă a unui astfel de demers, dacă analizăm atent problema identității în societățile multiculturale (cum sunt, în prezent, majoritatea statelor UE, ca urmare a fenomenului migraționist care supune în continuare unei puternice presiuni granițele Uniunii), realizăm că diferențele culturale, religioase, sociale, de tradiție și istorie ridică bariere greu surmontabile în calea unei comuniuni a identităților. Cu alte cuvinte, cu toată bunele intenții, **este pertinent să abordăm provocarea edificării unei noi identități europene în mod nediferențiat, făcând abstracție de caracterul eterogen nu doar al diferitelor state membre, ci chiar al societăților cuprinse în aceste state?**⁵ Întrebare cu atât

³ Percy B. Lehning, *European citizenship - Towards a European Identity* (Working Paper Series in European Studies), vol. 2 nr. 3 (disponibil la <http://www.uw-madison-ces.org/papers/lehning.pdf>).

⁴ Percy B. Lehning, *op. cit.*

⁵ Referindu-se la societățile multiculturale, Will Kymlicka (*apud* Levente Salat, *Multiculturalismul liberal – bazele normative ale existenței minoritare autentice*, Iași: Polirom, 2001) operează o distincție, necesară prezentului

mai actuală cu cât, **în prezent, Europa este regiunea cu cea mai mare concentrație de non-naționali din lume.**

Din păcate, modul în care Comunitatea Europeană a reușit, cel puțin până în prezent, să instrumentalizeze atât conceptul de “integrare politică”, cât și pe cel de ‘proces democratic’ pare a fi pornit de la premisa omogenității etnoculturale a multiplelor societăți naționale cărora li se adresează, ca și cum, cumva, tradiția și istoria comună ar fi ipoteza subînțeleasă a unui acestui demers⁶. Aroganță europeană sau miopie politică ?

Și, peste toate astea, “colac peste pupăză”, Europa îmbătrânește într-un ritm năucitor. Dacă timp de jumătate de secol, orice discurs despre populația mondială evoca în mod inevitabil riscul exploziei demografice, puțini mai sunt aceia pe care îi mai îngrijorează astăzi perspectiva unei aglomerații sufocante pe teritoriul – de acum literalmente – “bătrânului” continent: de aproximativ 25 de ani, populația a încetat să se reînnoiască, astfel încât numărul nașterilor a devenit insuficient pentru a înlocui generațiile. Europeanii trăiesc mai mult (din beneficiile bunăstării, s-ar putea preciza) și au mai puțini copii⁷.

demers, între minorități naționale’ și ‘grupuri etnice’. În primul caz, la originea pluralității etnoculturale se găsește faptul că anumite comunități, care pe vremuri formau societăți active și complete din punct de vedere instituțional, inclusiv cu tradiții de autogovernare, au fost încorporate într-un stat mai mare. În cel de-al doilea caz, pluralitatea etnică este rezultatul imigrării indivizilor care provin din zone defavorizate și care aparțin unor comunități etnoculturale specifice.

Distincția este cu atât mai semnificativă cu cât **cele doua categorii de grupuri se deosebesc nu doar prin istoria apariției lor în spațiul național statal, dar și prin problemele pe care le generează și revendicările politice pe care le susțin.** Astfel:

- **minoritățile naționale** alcătuiesc de regulă în cadrul statului în care au fost încorporate, societăți paralele, mai mult sau mai puțin segregate în interiorul națiunilor politice, și urmăresc dobândirea diferitelor forme de autonomie sau autogovernare, considerând ca numai pe această cale pot asigura păstrarea culturii, a limbii și a formelor de existență comunitară caracterizată prin tradiții specifice;
- **grupurile etnice**, în schimb, și-au părăsit țara de baștină în urma unei decizii personale, și urmăresc integrarea cât mai rapidă în societatea care îi găzduiește. Grupurile etnice nu-și pierd interesul față de propria identitate, și nici atașamentul etnocultural – continuă, de exemplu, să fie preocupate de păstrarea anumitor obiceiuri, a portului, practicarea religiei etc. – dar aceste preocupări trec pe plan secund în comparație cu interesul pentru dobândirea cetățeniei.

Pornind de la distincția mai sus menționată, între ‘minorități naționale’ și ‘grupuri etnice’, Kymlicka numește ‘societăți multinaționale’ cele care includ minoritățile naționale, și societăți multietnice pe cele care găzduiesc multiple grupuri etnice (L. Salat, *op. cit.*) Studiul de față are în vedere exclusiv problematica pe care o generează caracterul multiethnic al societăților europene.

⁶ Jürgen Habermas, *On the Relation between the Nation, Rule of Law and Democracy (The Inclusion of the Other)*, Cambridge; Ma., 1998 (vezi și <http://www.habermasonline.org>).

⁷ Roland Hureauux avansează în *Le temps des derniers hommes* (Hachette, 2000) un calcul tulburător: raportul dintre rata fecundității europene (de 1,4) și pragul de reînnoire (de 2,1) este de 0,66. Prin urmare, pentru 100 de europeni din generația actuală, nu vor fi decât 66 în următoarea, apoi 44 în a treia, 29, apoi 19 etc.. În patru generații așadar, un pic mai mult de un secol, populația europeană se va diminua cu patru cincimi. În douăsprezece generații, așadar aprox. 360 de ani, în ritmul actual, populația va reprezenta mai puțin de 1% din ce este astăzi !

În acest context, perspectiva unei modificări dramatice a configurației sociale europene într-un segment de timp nu foarte îndepărtat, ca urmare, pe de-o parte, a deficitului demografic sever și, pe de altă parte, a imigrației masive, devine tot mai mult o probabilitate reală. Dincolo de implicațiile sociale și demografice ale fenomenului, **o atare reconfigurare reprezintă însă o dimensiune mai puțin explorată și întrucâtva inedită, dar nu mai puțin importantă, a mult discutatului deficit democratic european, având în vedere că:**

1. acel segment de populație care are toate șansele să devină majoritar într-un viitor nu foarte îndepărtat – imigranții (sau, cf. definiției lui Kymlicka, “grupurile etnice”) – suferă o puternică marginalizare socială și economică;
2. marginalizarea constrânge aceste persoane la o agendă politică extrem de limitată, suprapusă agendei comunitare într-o măsură neînsemnată - de unde primul ‘simptom’ al deficitului democratic ;
3. deficitul democratic astfel creat este agravat de schimbarea raportului demografic de forțe (mai sus menționat) între societatea-gazdă și actuala minoritate – dimensiunea ‘cantitativă’ a deficitului democratic.

Mai mult, așa cum voi arăta în cele ce urmează, marginalizarea economică și socială a grupurilor etnice în cadrul UE subzistă chiar și în acele state care au aplicat politici elaborate și pragmatice de integrare a acestei populații – ceea ce conduce la ideea necesității reformulării pe cu totul alte baze a acestor politici. Studiul de față avansează ipoteza (de altfel nu originală) că **principalul motiv al eșecului de integrare a grupurilor etnice în societatea europeană poate fi explicat pe baza conceptului de ‘identitate’ și că singurele politici apte să soluționeze criza de asimilare actuală nu pot fi decât cele care vor ține seama de această realitate.**

II. De la republicanismul egalizator la multiculturalismul liberal – două modele de integrare a imigranților: Franța și Olanda

Politicile de integrare a imigranților practicate de statele europene (în contextul de față, termenul ‘european’ vizează, firește, zona comunitară) au reflectat, de-a lungul timpului – cu nuanțări și variații specifice – două abordări alternative, fundamental diferite: abordarea de tip **asimilaționist**, indiferentă la diversitatea culturală, articulată pe un set de valori cu vocație

universală, a cărei principală “reprezentantă” este Franța; la polul opus se situează abordarea **multiculturalistă**, care încurajează manifestarea particularităților etnice și apreciază diversitatea ca fiind indispensabilă demersului de integrare. Olanda este considerată una dintre exponentele exemplare ale celei de-a doua ipostaze.

II.1. Franța – refuzul alterității sau “Republica devoratoare”

Începând cu Revoluția franceză, modelul iacobin al statului-națiune a dominat Franța în mod paradigmatic. Conform acestui model, calitatea de membru al comunității naționale implică o adeziune voluntară la republică și valorile sale. Identitățile religioase, etnice și sub-culturale⁸ sunt acceptate, dar repudiate în sfera privată. Replica normativă a acestei abordări a națiunii se regăsește în *jus soli*, reflectare juridică fidelă a prevalenței naționalității (valoare asumată și, cumva, impersonală) în fața eredității (incontrolabile și cu valență identitară). Nu mai este însă un secret pentru nimeni că abordarea integraționistă franceză – aparent impecabilă la nivel strict teoretic – a sucombat deplorabil în fața realităților segregării și sărăciei.

Toamna lui 2005 – martora celei mai grave tulburări din Franța ultimelor patru decenii – a constituit erupția spectaculoasă a unei patologii ignorate cu aroganță și a revelat dimensiunea uluitoare a eșecului de asimilare. Efectul de domino care a constituit tiparul de desfășurare al acestei ultime impresionante mișcări este reflectarea a două mari probleme politice generate de incapacitatea de gestionare a problemei imigranților. În primul rând, șomajul masiv care persistă într-un sistem prosper, coagulat – se presupune – de așa numita solidaritate socială. În al doilea rând, ghetto-urile etnice care s-au format într-o țară altfel foarte mândră de virtuțile sale egalitariste, *colour-blind*. Aceste probleme au fost agravate de abordarea politică și retorica oficialităților⁹.

Problema discriminării în Franța este cu atât mai penibilă cu cât modelul său de integrare nu admite practic existența respectivelor minorități. La aproape 50 de ani de la debarcarea primelor colonii de imigranți nord-africani în Marsilia, nu există un termen etnic de identificare a copiilor și nepoților lor născuți francezi. De aici, folosirea sistematică, dar improprie, a termenului de “imigrant” pe post de gen proxim. Din acest motiv, cercetătorii Institutului Montaigne de pildă au preferat termenul de “minorități vizibile” pentru a desemna cei

⁸ Termenul este folosit într-un înțeles strict cantitativ, și reflectă raportul cu “cultura dominantă”.

⁹ Wallerstein, Immanuel, “An underclass rebellion”. *The Economist*, 14. nov. 2005.

5-6 milioane de rezidenți de origine nord-africană (reprezentând cca 10% din populație!), care sunt, în marea lor majoritate, francezi. Adoptarea unui vocabular riguros reprezentativ ar fi, poate, primul pas al Franței pe calea asumării complexității sale multirasiale, preferabilă disimulării în spatele mitului egalității republicane. O Republică devoratoare de identități.

II.2. Olanda – un pragmatism eșuat

În contrast cu Franța, Olanda este adesea citată, alături de Suedia, pe lista celor mai bune exemple de model multicultural. Olandezii, foarte mândri în fapt în a se socoti “moderni” și *open-minded*¹⁰, au demonstrat adesea un pragmatism remarcabil și o mai mare coerență politică decât vecinii lor. Chiar înainte de a defini un pachet de politici privind “minoritățile etnice”, oficialitățile olandeze răspuseseră deja realităților imigrației de după război, tratând distinct diferitele grupuri de imigranți. Pe baza unui proces de coordonare și completare, s-a dezvoltat un sub-sistem bine echipat și bine finanțat de organizații publice, semi-publice și private care se ocupau de cazarea, bunăstarea și timpul liber al populației non-olandeze.

Această abordare era în întregime conformă sistemului instituționalizat de olandezi încă din secolul al XIX-lea în scopul gestionării propriei diversități; bazat pe o construcție verticală a grupurilor de interese în toate sferele vieții publice, acest sistem a reclamat cooperarea diferitelor grupuri profesionale și seculare. Principalele comunități culturale și religioase – creștinii reformați, catolicii și liberalii – și-au format propriile asociații, syndicate, partide politice, școli, agenții de muncă, radio și televiziune. Multe sarcini care ar fi trebuit altfel susținute de stat sau municipalități, au fost astfel puse în mâinile organizațiilor para- sau quasi-guvernamentale. Deși diferențiat și fragmentat, sistemul a facilitat integrarea politică și socială. Prin urmare, nu este surprinzător că, în scopul integrării, statul olandez a răspuns provocărilor imigrației printr-o abordare bazată pe identitate, olandezii fiind, în virtutea sistemului ‘pilarizării’ mult mai predispuși decât vecinii lor să privească imigranții ca niște comunități etnice.

Cu toate acestea, la sfârșitul anilor ’80 devenise însă clar că marginalizarea era prezentă și că politicile menite să integreze imigranții în societatea olandeză produsese un efect mai degrabă opus, și că stimularea, de către autorități, a organizațiilor cu caracter etnic condusesse la fragmentare și divizare. Subvențiile pentru promovarea activităților culturale și

¹⁰ Patrick Ireland, *op.cit.*, p. 244.

sociale au fost retrase, lăsându-se un mai mare spațiu de manevră forțelor pieței, iar accentul a trecut pe încurajarea liberei inițiative. S-a trecut la un sistem bazat pe recompense și sancțiuni, guvernat de principiul accesului egal la avantaje. Fie pentru a profita de noile oportunități, fie datorită disperării determinate de o piață a muncii tot mai confruntată cu discriminarea, numărul micilor întreprinderi a crescut, iar această dezvoltare a fost bine primită, arătând ca minoritățile își pot conserva caracteristicile culturale, identitatea și solidaritatea internă, obținând, în același timp, succesul economic.

În pofida tuturor acestor politici pragmatice, suple și integrative, indicatorii arată că demersul de integrare a imigranților în societatea olandeză este în mare parte un eșec. Discriminarea persistă în proporții îngrijorătoare iar imigranții sunt izolați în interiorul societății olandeze. Poziția migranților și a minorităților etnice pe piața de muncă este modestă. Ei sunt supra-reprezențați în industrie, ceea ce îi face vulnerabili la pierderea slujbei, în contextul actual al restructurării economiei, dar și în slujbele inferioare din sectorul serviciilor și în activitățile cu caracter temporar. De exemplu, aproximativ 85% din turci și marocani au cele mai prost plătite slujbe, iar piața de muncă olandeză este împărțită etnic.

În timp ce starea bună a economiei olandeze face ca rata șomajului în rândul naționalilor să fie scăzută (4%), ea este de 4 ori mai mare în rândul “alohtonilor” (grup definit ca atare în documentele oficiale olandeze, și care include toți acei rezidenți legali cu cel puțin un părinte născut în afara Olandei). Când analiza este fragmentată pe grupuri, lucrurile se prezintă și mai rău: la sfârșitul anilor '90, participarea pe piața de muncă a turcilor se ridica la 42%, iar cea a marocanilor la 24%. Rata de șomaj în rândul tinerilor turci cu vârsta cuprinsă în intervalul 15-24 este de 25%, și 29% cea a grupului similar de marocani. În schimb, rata șomajului surinamez a descrescut lent în ultimii ani.

Deși deschiderea instituțională a împiedicat răspândirea dezordinii sociale, olandezii se tem că acele cartiere sărace din marile lor conglomerate urbane ar putea ajunge să semene cu suburbiile franceze: legătura tot mai mare dintre grupurile de imigranți și bandele de tineri violenți, comerțul cu droguri și “mica” infracționalitate hrănesc aceste temeri. Delicvenții își bat joc de ideea de integrare. Polițiștii de origine imigrantă sunt luați în derâdere și priviți ca “aliați ai albilor”, iar micii întreprinzători sunt denumiți *bounties*: negri în afară și albi pe dinăuntru, ca celebra ciocolată. În ultimii ani, descoperirea rețelelor de activiști ai unor organizații extremiste

turce și algeriene, ca și finanțarea câtorva partide politice islamiste, au contribuit la sporirea angoasei naționale.

III. Identitatea europeană – o soluție posibilă ?

S-a vorbit mult, în contextul integrării statelor naționale în Europa, despre dificultatea fundamentării unei autentice identități europene, în condițiile de diversitate culturală, lingvistică, precum și cea a tradițiilor istorice, adesea divergente, care caracterizează statele europene. S-a vorbit mult și despre provocările cu care se confruntă statul național pus în fața propriei sale diversități, vizibil mai puțin însă despre **impactul multiculturalității statului național asupra coerenței democratice a procesului de integrare europeană.**

La fel de adevărat, cum s-ar putea pretinde Uniunii să gestioneze fericit un fenomen pe care statele însele, după cum s-a văzut în cazul celor două modele mai sus analizate, nu izbutesc să-l stapânească cum se cuvine? Într-adevăr, s-ar părea că **nici modelul republican francez, cu puternica sa presiune asimilaționistă, nici multiculturalismul pragmatic al Olandei nu au dat roadele așteptate.**

Notorietatea eșecului francez scutește cercetătorii de orice analize suplimentare. Nu este ușor de explicat falimentul unui model altfel bine fundamentat teoretic cum este cel universalist republican. Un model care, chiar dacă împinge particularismele culturale în sfera privată, nu le împiedică în definitiv să existe, și, în plus, face apel la înalte valori universale.

Și, nu mai puțin, dacă modelului universalist francez i s-ar putea identifica o slăbiciune în refuzul de a admite vocația particularității de a se manifesta plenar, atât în spațiul privat, cât și în spațiul public – refuz care legitimează revendicarea furioasă a recunoașterii – sau în iluzia prezumției de egalitate dintre cultura dominantă și cele minoritare, de ce pluralismul cultural care, dimpotrivă, se împacă foarte bine cu afirmarea puternică a etnicităților, eșuează, la rândul său în demersul de integrare a minorităților etnice? Și aici, unul din răspunsurile posibile ar fi acela că, după cum s-a văzut în cazul Olandei, s-ar părea că excesul etnicitar poate produce efectul paradoxal de închidere în ele însele a grupurilor de apartenență definite prin origine.

Două întrebări se impun în acest stadiu al discursului:

1. Eșecul de integrare a grupurilor etnice în societățile naționale europene se datorează unor politici insuficient elaborate? Sau abordarea politică este insuficientă pentru a gestiona o atare problemă?
2. Care sunt instrumentele de care ar putea dispune Uniunea Europeană pentru ca, surmontând eșecul de asimilare a acestor comunități la nivelul societăților naționale – cu toată suita sa de consecințe: frustrare, marginalizare, ostilitate și, nu în ultimul rând, dezinteres justificat de neputință - să le cointerezeze în participarea la procesul democratic european?

Majoritatea dezbaterilor pe tema integrării minorităților – fie ele etnice sau culturale – introduc pe bună dreptate în ecuația complicată a procesului de integrare conceptul de “**identitate**”.

Este greu de stabilit a cui identitate – a indivizilor sau a grupurilor, a grupului majoritar sau a minorității - și care este momentul în care ea se manifestă decisiv în rețeta fină a respingerii sociale. Un lucru este însă cert, și sociologii nu se sfiesc să îl reafirme: **discriminarea creează identitatea**¹¹. Și majoritatea creează discriminarea, am putea adăuga, îndreptățiti de realitățile sociale etalate în jurul nostru.

Revenind la întrebările de mai sus, cred că se poate afirma fără temerea de a greși, că **nici un proces de integrare a minorităților – fie ele etnice sau naționale – nu poate avea succes în afara găsirii unor soluții de armonizare și cooperare a celor două identități concurente care vin în contact: identitatea majorității, de cele mai multe ori “arogantă” și confortabilă, și identitatea minorității, supusă variatelor forme de inechitate. Această armonizare se numește solidaritate socială.**

Solidaritatea socială se construiește lesne în jurul unei identități comune – văzută ca spațiu de intersecție între modul în care îl percep pe celălalt și autopercepție. Cultura, trecutul, religia creează zone ample de suprapunere și generează de regulă aproape automat dimensiunea colectivă a identității comune.

În cazul minorităților, însă, tocmai acest patrimoniu cultural comun nu există, motiv pentru care se impune fie 1) construirea unei identități comune, fie 2) aderarea la cea deja existentă.

¹¹ Michel Giraud – “Etnicitatea ca necesitate și obstacol” în Delliege Robert, Giraud Michel, Maclet Thierry *et. al.* – *Cetățenie și integrare socială*, I.N.I., 1999.

Marea majoritate a autorilor care abordează situația minorităților, cad de acord asupra faptului că **orice demers de construire a unei identități comune echivalează cu construirea unui set de valori** în jurul căruia noua identitate urmează să se articuleze; sau, altfel spus, că **orice identitate este fundamentată pe un set de valori** și că, așadar, cu cât aceste valori sunt mai înalte, mai autentice, mai universale, cu atât șansa de a edifica o identitate viguroasă - văzută ca spațiu valoric în care cele două comunități, cea majoritară și cea minoritară să se poată regăsi deopotrivă – este mai mare.

Acest punct de vedere este dezmințit categoric de experiența franceză. Pentru că adeziunea la un set de valori cu vocație universală este, în fond, chintesența proiectului iacobin. Ori, când a fost vorba de asimilarea străinilor, acest proiect a dat greș. Punctul personal de vedere este acela că **un set de valori credibile constituie condiția necesară dar nu și suficientă în demersul de edificare a unei identități** – fie ea comune sau nu.

Elementul esențial însă care trebuie avut în vedere, este că **singura modalitate de a crea adeziune la respectivul set de valori**, nu este relevanța, credibilitatea, autenticitatea sau vocația universală a acestora, ci **capacitatea lor de a crea atașament emoțional**. Cu alte cuvinte, o identitate nu se poate “lipi” de destinatarul ei, oricât ar fi ea de savant construită, atâta vreme cât proiectul pe care îl conține se rezumă la un set de principii nobile dar seci, atâta vreme cât nu oferă perspectiva unui spațiu în care subiectul/grupul caruia i se adresează să se poată regăsi cu familiaritate.

Revenind, așa cum mai arătam mai sus, nu este exclus ca identitatea comună, generatoare de solidaritate, să fie însușită de grupul minoritar. Cu condiția, însă, de a oferi o alternativă capabilă să răspundă unor nevoi emoționale (de protecție, de apartenență) și, nu în ultimul rând, viabilă. Situația cu care se confruntă în prezent națiunile europene este dintre cele mai neobișnuite din punct de vedere al identității.

Procesul globalizării prin care se dezvoltă la scară planetară forțe economice și instituții financiare, mișcări de solidaritate și fenomene culturale care traversează și recompun spațiile sociale depășind frontierele naționale, limitează multe din prerogativele statului și face ca naționalul să-și piardă din centralitatea și legitimitatea sa în funcționarea statului și societății, iar naționalitatea să-și piardă la rândul ei din consistență și funcționalitate în organizarea lumii.

Ansamblul acestor dinamici debilizează conceptul de ‚identitate națională’. Sisteme de norme și valori nu mai fac obiectul unor adeziuni atât de largi ca în trecut. Societățile naționale se divid în sub-sisteme ale căror norme și valori nu mai sunt în mod necesar potrivite pentru nivelul superior de agregare, cum este nivelul național. **Această eterogenitate aruncă într-o criză de legitimitate mari instituții naționale ca școala, familia¹², biserica, a căror tradițională funcție de integrare și coeziune este astfel slăbită.**

Pe de altă parte, globalizarea acutizează sentimentul cetățenilor că nu au capacitatea de a influența deciziile care le condiționează existența imediată, iar “criza reprezentării politice” sau criza cetățeniei își are rădăcina în criza identităților naționale, derivată, la rândul ei, din criza statului-națiune.

Este lesne de înțeles în aceste condiții de ce Europa nu este în măsură să ofere comunităților etnice pe care le găzduiește propria sa alternativă identitară: pentru că nu o are. **Pentru că însăși identitatea europeană este supusă unui puternic proces de dezagregare.** În privința grupurilor etnice europene, acestea nu sunt confruntate cu astfel de crize identitare, întrucât situația lor dezavantajată **le constrânge la o întărire a propriei identități.** Pe de altă parte, această identitate nu le servește prea mult în societatea în care au ales să trăiască, ci dimpotrivă, nu duce decât la izolare și alienare.

Care este rolul Uniunii Europene în toată această ecuație identitară? Cu ce probleme se confruntă și ce soluții poate oferi?

În primul rând, Uniunea Europeană trebuie să conștientizeze **dimensiunea reală și gravitatea problemei** și că, în lipsa unei modificări de atitudine și a unor politici bine gândite, Europa va deveni într-un timp nu prea îndepărtat o societate neputincioasă și slab calificată, o societate de “batrâni europeni” și de mână de lucru ieftină și – ceea ce ar trebui să îngrijoreze pe artizanii înflăcărați ai construcției europene – o societate aproape “paralelă” cu sofisticatul și gigantul aparat politic care pretinde să o reprezinte.

În al doilea rând, Uniunea va trebui să renunțe la politica de resemnare filozofică în fața “fatalității” deficitului demografic și să elaboreze instrumente eficiente de combatere a acestui fenomen nu prin soluții alternative (cum ar fi aceea a “infuziei” cu “sângele tânăr” al

¹² Roland Hureaux atrage atenția asupra a ceea ce denumește ‘hedonismul’ zilelor noastre, o adevărată ordine morală inversată, în virtutea căreia a nu avea familie a devenit semn al reușitei sociale, puterea (politică, mediatică, economică) acționând ca un afrodisiac, iar familia fiind văzută tot mai mult ca un obstacol plictisitor în calea ascensiunii sociale (*op.cit.*).

imigranților) care, în pofida rezolvărilor aparente și temporare, pot determina în timp apariția unor clivaje adânci în sânul societății, ci și prin rezolvări directe cum ar fi:

1. revigorarea în conștiința noilor generații a **valorilor și instituțiilor tradiționale** cu rol de agenți ai coeziunii sociale: școala, familia, tradiția, istoria;
2. conștientizarea faptului ca proiectul edificării unei autentice cetățenii europene constituie o **oportunitate unică** de întărire a debilizatei identități europene, pe de-o parte, și de a oferi minorităților etnice o alternativă viabilă la izolare și ostilitate, pe de altă parte, **și că această șansă nu trebuie ratată**;
3. **combaterea discriminării prin instrumente eficiente**, nu doar de tip normativ;
4. promovarea conceptului de **cetățenie diferențiată**;
5. înțelegerea faptului că, în demersul de elaborare a unei noi identități europene, apte să înglobeze atât cultura dominantă cât și grupurile etno-culturale, nu este suficientă stabilirea unui set de valori abstracte, fie ele și de valoare universală, ci și **crearea unor atașamente afective** și a unor **proiecte viabile**, care să convingă grupurile etnice că Uniunea Europeană este cu adevărat un loc în care interesele lor pot fi afirmate și promovate, și nu doar un for al elitelor, al declarațiilor sforăitoare și al promisiunilor neținute, un alt loc îndepărtat din aerul rarefiat al puterii.

Surse bibliografice:

- Bărbulescu, Iordan Gh. (2005) *UE – de la național la federal*, București: Tritonic, 2005.
- Delgado Godoy, Leticia (2005) *Immigration in Europe: realities and policies* (disponibil la <http://www.iesam.csic.es/doctrab2/dt-0218e.pdf>)
- Delliege Robert, Giraud Michel, Maclet Thierry et al. (1999) *Cetățenie și integrare socială*. I.N.I.
- Dubar, Claude (2003) *Criza identităților*. București: Știința.
- Ferreol, Gilles (1999) *Identitate, cetățenie și legăturile sociale*. I.N.I.
- Habermas, Jürgen (1998) *On the Relation between the Nation, Rule of Law and Democracy*. Cambridge, Ma. (v. și <http://www.habermasonline.org>).
- Hureau, Roland (2000) *Les temps des derniers hommes*. Hachette.
- Koopmans, Ruud, și Paul Statham (2001), ed. *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics*. Oxford University Press.
- Lehning, B. Percy (2001) *European citizenship - Towards a European Identity*, Working Paper Series in European Studies vol. 2 no. 3 (v. și <http://www.uw-madison-cs.org/papers/lehning.pdf>).
- Salat, Levente (2001) *Multiculturalismul liberal – bazele normative ale existenței minoritare autentice*. Iași: Polirom.
- Wallerstein, Immanuel (2005) “An underclass rebellion”. *The Economist*, Nov. 14.
- International Labour Organization (2000) *Documenting discrimination against migrant workers in the labour market: A comparative study of four European countries*. Geneva: ILO Office.